

анализирует общее и своеобразное в изображении образов, специфика рецепции Н. Костомаровым патриотических мотивов, особенности воплощения идей славянофильства.

Ключевые слова: мотив, диалог, образ, идея.

УДК 82.477

Ігор ЯРОСЛАВСЬКИЙ

студент,

Миколаївський національний університет

імені В. О. Сухомлинського

РЕФЛЕКСІЇ ПРОТАГОНІСТА В СИТУАЦІЇ АБСУРДУ (ЗА РОМАНОМ ЛІНИ КОСТЕНКО „ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШОГО”)

У статті на матеріалі роману Ліни Костенко „Записки українського самашедшого” аналізуються рефлексії героя-протагоніста в ситуації абсурду. Робиться спроба дослідити семантику назви твору, встановити його жанрову специфіку та класифікувати суто український абсурдний код.

Ключові слова: абсурд, колізії, протагоніст, нарація, рефлексія.

Актуальність цієї статті зумовлена тим, що репрезентований читацькій громаді 2010 року резонансний роман Ліни Костенко „Записки українського самашедшого” наразі ще малодосліджений, але через свою нетривіальність та надмірну злободенність потребує глибшого осмислення та інтерпретації в аспекті, зокрема, безглуздості сучасного українського „світу” як анклаву абсурдності всесвітньої. Критичні розвідки про роман уже написані І. Дзюбою [3], В. Панченком [8], В. Базилевським [1], Д. Дроздовським [4], О. Галичем [2], П. Іванишиним [5] та іншими літературознавцями. У них дослідники висловили свої

спостереження, виявили значущі аналітичні контексти й тим самим зацікавили читацьку аудиторію. Фундаментальною ж для нашої статті стало дослідження І. Дзюби „Самашедшість” як спротив абсурду”, подане в книзі есеїв про творчість Ліни Костенко „Є поети для епох” [3].

Мета нашої розвідки – аналіз українських і світових життєвих колізій, творчо інтерпретованих у романі „Записки українського самашедшого”. Якщо вдаватися до аналізу роману, то насамперед варто осмислити заголовковий комплекс тексту. Цікаво дослідити семантику слова „самашедший”, адже сама Ліна Костенко жодного разу не натякає нам, як же насправді сприймати цей номен. Можемо припускати, що „самашедший” – це суржиковий варіант слова „божевільний”, який використовується для підкреслення недорікуватості українців, а також для мистецького зближення із „Записками сумасшедшого” М. Гоголя, до яких Ліна Василівна апелює упродовж усього тексту. Письменниця геніально інтерпретує повість М. Гоголя, використовуючи її двопланово. По-перше, дружині протагоніста роману пише дисертацію на гоголівську тему: „Герменевтика історичних детермінацій творчості Гоголя: профетичний дискурс” [6, 24]. І, спираючись на цей факт, прозаїк-початківець розглядає розвиток (уже на помежів’ї ХХ та ХХІ століть) проблеми катастрофізму Гоголя. По-друге, герой Ліни Костенко „намагається сприймати абсурд буття рубежу ХХ–ХХІ сторіч як власний, а щоб остаточно не збожеволіти, час від часу „прикрашає” той абсурд гоголівськими іронією, гумором і сарказмом” [7, 6].

Важливо також визначитися з жанром аналізованого твору, адже це питання досить контраверсійне. В анотації видавництва [6] зазначається, що „за жанровою стилістикою „Записки українського самашедшого” – насичений мікс художньої літератури, внутрішніх щоденників, сучасного літописання і публіцистики”. Звісно, що за своєю масштабністю твір

наближається до роману. Але, зважаючи на його архітектоніку (взаємозв'язок основних складників твору, хронологічний виклад подій і фактів), можна сміливо говорити про літературно-побутовий жанр щоденника. Хоча він, у свою чергу, і не розрахований на публічне сприймання, позаяк у щоденнику занотовуються деталі особистого життя, які часто не може потрактувати для себе пересічний читач. Щоденник як жанр безцінний для літературознавців, якщо він написаний від імені самого автора, тобто є діаріушем його власного життя, а не життя літературного героя. Тому, вважаємо, найточнішим визначенням жанру твору Ліни Костенко є записки. Адже саме цей жанр не має чіткої канонічної форми, є найбільш рухливим, може вбирати в себе й інші жанри. Записки не потребують визначення чіткої дати на початку чергового запису, чого, власне, й не спостерігається у „Записках українського самашедшого”. Автор іноді лише натякає на певний день календаря, змальовуючи певну подію, темпоральність якої відома людині-читачу емпірично.

Жанр записок досить популярний у світовій художній літературі, причиною чого є поглиблення психологізму літератури, прагнення проникнути в людську душу. Єдиним обмеженням у структурі жанру є нарація тільки від першої особи. Ліна Костенко використовує форму записок для зображення рефлексуючої свідомості, відтак, у центрі твору самосвідомий оповідач, який здобув це самоусвідомлення і прагне його зберегти.

„Записки українського самашедшого” репрезентовані як своєрідний щоденник, написаний від імені 35-річного київського програміста, виразного представника української інтелігенції, ім'я якого не називається жодного разу впродовж розгортання фабульної дії тексту. Нарация ведеться від першої особи, що дає широкі перспективи головному героєві висловити своє ставлення до навколишнього глобалізованого світу. Я-оповідач знаходиться в самому вирі „божевілля” і поводить як нормальна людина, яка під впливом алогічних обставин перетворюється на

„самашедшу”. Ще на початку своєї оповіді герой зазначає: „Я завжди був нормальною людиною. Радше меланхоліком, ніж флегматиком. Раціо в мені явно переважало, поки не зустрів свою майбутню дружину. Тоді на деякий час взяло гору емоцію, а тепер вже не знаю... Спадковість у мене теж добра, психів у роду не було. Вчився в університеті, ходив на байдарках, навіть маю спортивний розряд. Кінчав аспірантуру, захистив дисертацію. Хобі у мене музика, література, у дитинстві збирав марки. Словом, все адекватно, а оце раптом, на зламі століть, відчув дискомфорт, кривля поїхала...” [6, 5].

„Абсурд, який обступає інтелігента, і непозбутній український, і вічно невичерпний планетарний... До того ж наш інтелігент має нещасливу звичку читати газети, іноді дивитися телевізор і, мабуть, регулярно переглядати Інтернет. Тут планетарний абсурд і досягає його інформаційними штормами” [3, 71]. Цю глобальну абсурдність раціоналістичний оповідач не сприймає по-філософськи, а вловлює її лише в інформаційному плані, а вже дотичну до неї абсурдність українську обсервує зі своїх „апартаментів”. Протагоніст являє собою стороннього глядача та одночасно є й аналітиком, який глибоко осмислює неадекватні події, що згодом переростають у його особисті почування. І вже „глибоко усвідомлюючи проблеми і біди своєї батьківщини, він здатний зрозуміти біль і страждання різних народів: „Життя світу – це теж і моє життя” [5, 58].

Герой прагне усвідомити, ким він є для себе і для своєї родини, у рефлексійній системі аналізу українських та планетарних подій. Це прагнення зрозуміти власне єство в інформаційному світі божевілля є певним опором протагоніста бездуховному животінню людської раси. Визначальним є те, що саме людина розумової праці береться осмислити реалії сучасного існування, бо, без сумніву, якраз інтелігент має розмірковувати над тим, як покращити світ і життя народів. Герой-інтелігент Ліни Костенко вражає своїм гострим розумом і

неймовірною афористичністю у висловлюваннях, які часто є об'єктивними оцінками модерного повсякдення.

Через свого протагоніста Ліна Василівна змушує читача заново усвідомити „вчорашнє” минуле і переосмислити катастрофічну глобалізовану сучасність. Герой твору застерігає читача, дає йому поштовх до пошуку і сам розвідує шляхи та методи регенерації духовності, позбавлення стану аритмічного обивательського існування.

Абстрагувавшись від всесвітнього безладдя, можна спробувати класифікувати суто український абсурдний код, узявши за основні критерії калейдоскопічність подій, інтенсивність суспільної діяльності (інертність у політичній сфері) та напруженість громадянських поривань.

Перший і головний, на наш погляд, абсурд дозволимо собі номінувати, послуговуючись висловом І. Дзюби, „*абсурдом підміненості*” [3, 73]. „Приїхав Сорос, каже, що Україна у світі має дуже погану репутацію, а до чого тут Україна, нам же її підмінили, а куди ж ми дивилися, так нам і треба!” [6, 9]. І справді, здається, що все нині в нашій державі замінено, все навкруги має сурогатний присмак, який є руйнівним для національного буття України і для існування окремої людини-громадянина загалом. Навіть, звернувши увагу на політичний режим у країні, не важко помітити, що справжнє народовладдя підміняється квазідемократією. Ось як про це міркує пересічний 35-річний український інтелігент: „У нас тепер така свобода, наче сміттепровід прорвало. Свобода хамства, свобода невігластва, свобода ненависті до України. Все, що є ницого й зловорожого, вигривається під сонцем нашої демократії. Україною правлять люди, які її не люблять і яка їм чужа” [6, 130].

„Підміненість” України є причиною бездержавності, через яку справжній свідомий українець просто не має де жити. Герой роману підкреслює: „...Ми бездомні у своєму домі, ми безпритульні у своїй країні” [6, 177]. І це правда. Адже Україна

існує лише де-юре, де-факто ж – це ерзац. порушується питання, як можна народу, який лише кілька десятиліть тому отримав жадану століттями незалежність, існувати в сурогатній державі, у підсолодженій обіцянками резервації.

Аргументуючи небезпідставність виокремлення „абсурду підміненості”, можна навести й красномовний факт, що безпосередньо стосується самого роману Л. Костенко „Записки українського самашедшого”. Як відомо, перший прозовий твір поетеси був сприйнятий у критичних колах неоднозначно. І на противагу схвальним відгукам з’явилися публікації, у яких „критику підмінено банальним критиканством, і тому твір, звичайно ж, без належних у таких випадках доказів, проголошено малохудожнім, ідеологізованим памфлетом” [5, 57]. Тут чітко відображено локальну, внутрішньоукраїнську підміненість, яку створюють свідомі українці, керуючись своїми власними амбіціями, що з часом переростають в абсурдність істотного масштабу.

Другий, власне український абсурд, можемо іменувати *абсурдом антимистецтва*. Хоча він є й органічною складовою планетарного мистецького процесу, зокрема, якщо говорити про сучасну літературу, що базується на нігілістичних засадах. Коріння антикультурного абсурду, безперечно, вбачаємо в політичній сутності так званого „постмодерного та авангардного неоцинізму” [5, 57]. З приводу цієї „неоцинічної” літератури протагоніст висловлюється з відвертою неевфемізованою відразою: „Це вже навіть не епатажна література, а блювотина”, „заслинене матюками плюгавство” [6, 106, 153]. І якщо мати на увазі опозиційно настроєних критиків роману Ліни Костенко, то беззаперечно те, що творці „генітальної літератури” [8, 10] впізнали самі себе в цих рядках та намагалися вилити власну озлобленість на письменницю у своїх публікаціях.

Третім у романі виокремлюємо *абсурд злиття з громадою*, який особливо жахливий тоді, коли людина ховає себе за

спинами інших, пом'якшуючи таким чином свою провину. Протагоніст „Записок...” теж не відокремлює себе від суспільства, яке критикує, але ж до себе самого він ставиться набагато толерантніше. З такого абсурду й народжується „політична „неможливість” українських чоловіків” [3, 76], а далі, як результат, – неможливість побудови сильної політичної держави. Позаяк у країні немає сильного лідера. У романі ж ця „неможливість” частково компенсується таким персонажем, як „Лев, інвертований на пустелю”, але він заперечує існування справжньої України, що, ймовірно, не є безпідставним. І лише згодом, всотавши в себе ентузіазм Майдану, Лев стає „інвертованим на свободу”.

Похідним від трьох попередніх у „Записках...” є *абсурд мововбивства*. „У всіх країнах світу мови як мови, інструмент спілкування, у нас це фактор відчуження. Глуха ворожість оточує нашу мову, навіть тепер, у нашій власній державі. Ми вже як нацменшина, кожне мурло може тебе образити” [6, 22–23]. І тут явно окреслюється зв'язок з „абсурдом підміненості”, адже останніми роками мовне питання виявилось заміником проблем економічного, політичного та соціального характеру. Метою мововбивства є етноцид, тобто ліквідація нації як окремої самобутньої культурно-історичної спільноти, так зване винародовлення етносу. І на це треба зважати.

У цілому український абсурдний світ є частиною планетарної абсурдності, адже „це ж не тільки у нас, це всесвітній дурдом. Тільки різна національна специфіка” [6, 66]. Класифікуючи суто український абсурд, розуміємо, що він виразно вписаний у світовий контекст та між тим має свої власні ментальні особливості, наявність яких підтверджує реальність існування українців як нації. Рефлексії протагоніста роману свідчать про високий рівень його самосвідомості. Перебуваючи в епіцентрі абсурдності двох світів, він наближається, напевно, до рятівного стану „самашедшого”.

Перспективи розроблення окресленої нами проблематики пов'язані з багатовекторністю матеріалу, представленого нарративом Ліни Костенко. Роман „Записки українського самашедшого” можна розглядати в різних площинах, зокрема аналізувати його жанрову специфіку, виправданість стилізованої документальності та здійснювати компаративні дослідження, чому сприяє велика кількість гоголівських алюзій.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Базилевський В.* Хроніка перманентного абсурду: погляд із мезозою / Володимир Базилевський // Літературна Україна. – 2011. – № 4. – С. 6 – 7.
2. *Галич О.* „Записки українського самашедшого” Ліни Костенко як імітація документального твору / Олександр Галич // Слово і час. – 2012. – № 7. – С. 105 – 110.
3. *Дзюба І.* Є поети для епох / Іван Дзюба. – К. : Либідь, 2011. – 208 с.
4. *Дроздовський Д.* „Записки українського самашедшого” як рятівний електрошок / Дмитро Дроздовський // Дзеркало тижня. – 2010. – № 48. – С. 15.
5. *Іванишин П.* Проза генія, або Роман опору Ліни Костенко / Петро Іванишин // Дивослово. – 2011. – № 4. – С. 57 – 60.
6. *Костенко Л.* Записки українського самашедшого / Ліна Костенко. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. – 416 с.
7. *Наєнко М.* Локус Гоголя в „Записках українського самашедшого” / Михайло Наєнко // Літературна Україна. – 2011. – № 17. – С. 6 – 7.
8. *Панченко В.* Особливості національного божевілля / Володимир Панченко // День. – 2010. – № 237 – 238. – С. 10.

SUMMARY

Ihor Yaroslavskyi. The protagonist's reflections in absurd situation (on the novel „The notes of Ukrainian madman” by Lina Kostenko)

In the article reflections of hero-protagonist in the absurd situation depicted in the novel of Lina Kostenko „The notes of Ukrainian madman” are analyzed. The semantics of the title of the work, set it genre specific and classify purely Ukrainian absurd code are attempted to explore.

Key words: absurd, conflict, protagonist, narrative, reflection.

АННОТАЦИЯ

Игорь Ярославский. Рефлексии протагониста в ситуации абсурда (по роману Лины Костенко «Записки украинского сумасшедшего»)

В статье на материале романа Лины Костенко «Записки украинского сумасшедшего» анализируются рефлексии героя-протагониста в ситуации абсурда. Делается попытка исследовать семантику названия произведения, установить его жанровую специфику и классифицировать чисто украинским абсурдный код.

Ключевые слова: абсурд, коллизии, протагонист, нарация, рефлексия.